

Agricultural Agroclusters Will Serve Increasing the Efficiency of Innovative Economy

Fayzieva Shirin Shodmonovna¹

Yuldashev Nuriddin Negmatovich²

Аннотация. Ушбу мақолада инновацион иқтисодиёт самарадор-лигини оширишда ҳамда қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш-да агрокластерларнинг аҳамияти, фаолияти ва натижалари тўғрисидаги фикрлар баён этилган.

Калит сўзлар: инновация, қайта ишлаш, агрокластер, технология, озиқ-овқат маҳсулотлари, нарх, сақлаш, экспорт, фермерлик, тадбиркор-лик, ишбилармонлик

¹Associate Professor of "Innovative Economy" KarMI

²Karshi Engineering - 1st year master's degree at the Institute of Economics

Кириш. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев раислигида 2021 йил 10 апрель куни пахтачилик ва ғаллачиликда кластер тизимини ривожлантириш, баҳорги агротехник ишларни самарали ташкил қилиб, ҳосилдорликни ошириш масалалари бўйича ўтказилган видеосе-лектор йиғилишида қўрилган масалалар долзарб аҳамият касб этади.

Бугунги кунда коронавирус пандемияси инсонлар ҳаётига хавф солиш билан бир қаторда бутун дунёни иқтисодий инқирозга олиб келаётгани тобора аниқ бўлиб бормоқда. Халқаро ташкилотлар таҳлилларига кўра, пандемиянинг жаҳон иқтисодиётига зарари камида 5 триллион долларни ташкил қилади.

Хусусан, юқори даромад берадиган халқаро туризм, транспорт ва логистика соҳаларида тушумлар 2 баробаргача камайиши кутилмоқда. Саноатнинг кўплаб тармоқларида ишлаб чиқариш занжири бузилиши ҳисобига ҳам зарар катта бўлиши тахмин қилинмоқда. Шу ўринда барча имкониятлардан ва инновацион жараёнлардан фойдаланиш мақсадга мувофиқдир.

Мавзуга оид адабиётлар шарҳи. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини етиштириш ва қайта ишлаш, айниқса, чорвачилик тармоғида турли маҳсулотларни қайта ишлаш орқали самарадорликни ошириш масаласи мамлакатимиз ва хориж агроиқтисодчи олимлари томонидан атрофлича ўрга-нилан. Хусусан, мамлакатимиз олимларидан Н.С.Базаров, У.И.Исанов, Т.С.Маллабоев, С.Мехманов, К.Д.Мирзаев, Т.Омаров, Ж.Х.Рашидов, Р.Ҳакимов, Т.Қудратовлар томонидан Ўзбекистонда аҳолини чорвачилик маҳсулотларига бўлган талабини қондиришда чорвачилик маҳсулотларини кўпайтириш ва унинг самарадорлигини ошириш бўйича таклифлар ишлаб чиқилган. Шунингдек, хорижлик олимлар Г.А.Аванесова, И.А.Алтухин, В.И.Гайдук, Ф.Котлер, П.Г.А.Женнингслар томонидан бажарилган илмий-тадқиқотлар натижасида ишлаб чиқилган таклиф ва тавсиялар қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини кўпайтириш ва чорвачилик тармоғига хизмат кўрсатувчи сервис хизматини ривожлантириш, маҳсулот етиштиришни кўпайтириш ҳамда тармоқ самарадорлигини оширишда муҳим назарий ва услубий қўлланма сифатида хизмат қилмоқда. Бу вазиятда озиқ-овқат таъминоти масаласи кучайиб, айрим давлатлар ўзи етиштирган асосий турдаги озиқ-овқат маҳсулотларини четга чиқармаслик чораларини кўрмоқда. Шунинг учун қишлоқ хўжалиги ва озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқариш бугунги кунда энг долзарб масалага айланиб бормоқда.

Таҳлиллар ва натижалар. 2021 йил апрель ойида Жаҳон банки ўз ҳисоботида Европа ва Марказий Осиё давлатларида иқтисодиётнинг ўсиш суръатларини таъминлайдиган манба қишлоқ хўжалиги эканлигини эълон қилиб, бу борада Ўзбекистонда имкониятлар катталигига алоҳида эътибор қаратди. Шунингдек, давлатимиз раҳбари энди барча ҳокимлар, сектор раҳбарлари аграр соҳадаги резервларни сафарбар қилиб, маҳсулот ишлаб чиқаришни кўпайтириши кераклигини таъкидлади. Шундагина иқтисодиётнинг бошқа тармоқларидаги йўқотишлар ўрнини қисман тўлдириб, аҳоли бандлиги ва даромадини таъминлаш мумкинлиги таъкидланди.

Маълумки, мамлакатимиз қишлоқ хўжалигида ғоят кенг қамровли ва жиддий ислохотлар олиб борилмоқда. Хусусан, пахта ва ғаллага давлат буюртмасидан воз кечилиб, нарх белгилаш эркинлаштирилди. Маҳсулот ишлаб чиқаришда кластер тизимига ўтилди ва уларнинг ривожланиши учун барча шароитлар яратилди. Бундан мақсад – маҳсулот ҳажмини кескин ошириш, юқори қўшилган қиймат ва янги иш ўринлари яратиш, энг асосийси – даромад ва манфаатдорликни оширишдан иборат.

Кластерлар қишлоқ хўжалигида инновацион ғоялар ва тежамкор технологияларни жорий қилиб, иқтисодий самарадорликни таъминла-моқда. Мисол учун, ўтган йили Қуйичирчиқ туманидаги “ТСТ кластер”, Дўстлик туманидаги “Сангзор текстиль” кластери пахтадан гектаридан ўртача 30-35 центнер хирмон кўтариб, ҳосилдорликни ундан олдинги йил-га нисбатан қарийб 2 баробарга оширди. Қўрғонтепа туманидаги “Хан-текс” кластери томчилатиб суғориш жорий қилинган пахта майдонларида ўртача 70 центнергача ҳосил олди.

Бундай натижалар пахтачиликда ҳали резерв қўплигини яққол кўрса-тиб турибди. Кластерлар бу имкониятлардан тўлиқ фойдаланиб, ўзи фао-лият юритаётган туманнинг ижтимоий-иқтисодий ривожига ҳисса қўшиши, одамларнинг онги ва турмуш тарзини ижобий томонга ўзгар-тириш кераклиги лозим.

Бунинг учун зарур қулайликлар яратилмоқда, яъни пандемия таъси-рини юмшатиш бўйича қабул қилинган фармонларга мувофиқ, кредит-ларни қайтариш муддати узайтирилди, солиқ бўйича қатор енгилликлар жорий қилинди.

Буни тўғри баҳолаган, юртини севган кластерлар раҳбарлари пахта ҳосилдорлигини 10 центнерга ва ғалла бўйича 20 центнерга ошириш бўйича ташаббус билан чиқмоқда. Президентимиз таъкидлаганидек, бугун-ги оғир шароитда барча раҳбарлар ва фермерлар бир бўлиб, маҳсулот ишлаб чиқаришни кўпайтириш билан шуғулланиши зарур.

Кластерлар фаолиятини мувофиқлаштириш, илғор тажрибаларни кенг жорий қилиш мақсадида пахта етиштирувчи ва қайта ишловчи клас-терлар уюшмасини ташкил қилиш ташаббуси маъқулланди. Мутахассис-ларнинг фикрига кўра, бу йил сув таъминоти жуда оғир бўлади. Шунинг учун сув ресурсларини тежаб ишлатиш ғоят муҳим, сувни 2 баробар иқтисод қилиш чораларини кўриш зарур. Сув хўжалиги вазирлигига ушбу ҳаётий ресурснинг аниқ ҳисоб-китоблар асосида ажратилишини таъмин-лаш, бу йил 150 минг гектар майдонда сув тежовчи, шу жумладан, 44 минг гектарда томчилатиб суғориш технологияларини жорий қилиш вазифаси юклатилган ҳолда амалга оширилмоқда.

Пандемия натижасида охириги уч ойда мамлакатимизга кириб келаёт-ган ун ҳажми ўтган йилнинг шу даврига нисбатан қарийб 50 фоизга, дон 31 фоизга камайди. Бугунги эпидемиологик вазият ҳар қандай шароитга тайёр бўлиш даркорлигини, озиқ-овқат аҳолининг талаби даражасида захира қилиниши зарурлигини кўрсатмоқда.

Ўтган йили ғалланинг давлат харид нархлари оширилиб, деҳқонлар-нинг манфаатдорлиги таъминлангани ва қўшимча дон етиштирилгани учун ички бозордаги нархлар барқарор сақланиб турибди. Бу мавсумда эса қўшимча агротехник тадбирларни бажариб, ғалла ҳосилдорлигини 20 цент-нер кўпайтириш, гектаридан камида 70 центнердан ҳосил олиш чоралари-ни кўриш зарур ҳисобланмоқда.

Мамлакатимизда жорий йилда ташкил қилинган 102 та ғаллачилик кластери фермерларга намуна бўлиб, олинган қўшимча дон ҳисобидан аҳо-лига арзон гўшт, балиқ ва паррандачилик маҳсулотлари етказиб бериши мақсадга мувофиқ.

Пандемия даврида барча давлатлар озиқ-овқат маҳсулотлари танқис-лиги юзага келишининг олдини олишга қаратилган жиддий чораларни кўрмоқда. Ўтган йили май-декабрь ойларида юртимизга 116 минг тонна кунгабоқар, 7 минг тонна соя, 15 минг тонна гуруч, 2,6 минг тонна дуккак-ли экин ёрмалари импорт қилинган. Бу озиқ-овқат маҳсулотлари турлари ва ҳажмини кўпайтириш устида жиддий ишлаш кераклигини

англатади. Нафақат импорт ўрнини тўлдириш, балки янги экспорт бозорларида мамлакатимиз ўрин топиш зарур. Шундагина ҳозирги глобал инқироздан кучли давлат бўлиб чиқиш мумкин.

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари ҳажмини кўпайтириш мақсадида 10 минг гектар янги боғ ва 9 минг гектар тоқзорлар орасига картошка, саб-зи, пиёз, саримсоқпиёз, қўқат, нўхат, мош, ловия, помидор, бодринг, бул-ғор қалампири ва полиз экинлари экиш бўйича кўрсатма берилди.

Бахмал, Янгиобод, Фориш ва Қўшработ туманларида юзлаб қудуқлар қазилиб, 10 минг гектар лалми ер майдонларида узумзорлар барпо этилган эди. Ушбу тажрибани барча вилоятларда жорий қилиш, лалми ерли туман-ларга бурғулаш техникалари етказиб бериш зарур эканлиги, барча сек-тор раҳбарлари ўз ҳудудида озиқ-овқат захирасини ҳисоб-китоб қилиб, ички имкониятларини кенгайтириб бориши кераклиги мақсадга мувофиқ деб топилди.

Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини чуқур қайта ишлаш ва озиқ-овқат саноатини янада ривожлантиришнинг устувор вазифаларига бағишланган семинарда Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси, Вазирлар Маҳкамаси масъул ходимлари, турли вазирлик ва идоралар раҳбарлари, маҳаллий ҳокимликлар мутасаддилари, Жаҳон банки, Осиё тараққиёт банки каби халқаро молия ташкилотларининг мамлакатимиздаги вакиллари, шунингдек, қишлоқ хўжалиги ва озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқарувчилари, тадбиркорлик субъектлари, фермерлар, экспортёрлар қатнашганлиги ижобий самара беришга таъсир кўрсатади.

Кейинги йилларда амалга оширилаётган ислохотлар иқтисодийнинг барча тармоқларини, жумладан, озиқ-овқат саноатини ривожлантириш, хусусий сектор фаолиятини қўллаб-қувватлаш, қўшимча қийматга эга маҳсулотлар ишлаб чиқариш ҳажмини кўпайтиришга қаратилгани билан ҳам аҳамиятли бўлмоқда. Албатта, ушбу соҳаларда салмоқли ютуқларга эришиш билан биргаликда камчиликлар ҳам кўзга ташланмоқда. Хусусан, мамлакатда йилига ўртача 16 миллион тоннадан ортиқ мева-сабзавот, полиз ва дуккакли маҳсулотлар, 1,5 миллион тоннага яқин гўшт, 10 миллион тоннага яқин сут ишлаб чиқарилса-да, уларни саноат усулида қайта ишлаш даражаси ўртача 15-20 фоизни ташкил қилмоқда. Агрологистика тизими яхши ривожланмаган, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини сақлаш ва саралаш хизматлари талаб даражасида эмаслиги ҳосилнинг қарийб 30 фоизи исроф бўлишига олиб келмоқда. Етиштирилган маҳсулотларни халқаро стандартларга мос лаборатория текширувидан ўтказишда ҳам муаммолар кўзга ташланади.

Маълумотларга кўра, мамлакатимизда етиштирилаётган сабзавот маҳсулотларининг бор-йўғи 3-4 фоизи, меванинг 11 фоизи экспорт қилин-моқда. Демак, бу борада ҳам ҳали ўрганилиши, жорий этилиши зарур бўлган жиҳатлар бор.

Президентимиз Шавкат Мирзиёевнинг 2019 йил 29 июлдаги “Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини чуқур қайта ишлаш ва озиқ-овқат саноатини янада ривожлантириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори шу каби муаммоларга тезкор ечим топиш, соҳага янги механизм-ларни жорий этиш мақсадида қабул қилинган эди. Қарорга асосан, қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини қайта ишлаш бўйича 174 ва озиқ-овқат соҳасида импорт ўрнини босувчи маҳсулотлар ишлаб чиқариш бўйича 24 йирик инвестиция лойиҳаси амалга оширилиши белгиланган, мева-сабзавотчи-ликка

Ихтисослашган туманларда мавжуд самарасиз боғлар ўрнида 36 минг гектар интенсив боғлар ташкил этилиши кўзда тутилган. Ана шу вазифалар ижросини таъминлаш, қарор мазмун-моҳиятини мамлакатимиз-нинг барча ҳудудларидан келган қишлоқ хўжалиги ва озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқарувчилари, тадбиркорлар ва фермерларга янада кенг-роқ тушунтириш мақсадида ташкил этилган семинарда соҳага доир янгиликлар, мавжуд муаммолар атрофича муҳокама қилинди. Тегишли дастурларда белгиланган лойиҳаларни ўз вақтида ва самарали татбиқ этиш юзасидан фикр алмашилди.

Таъкидланганидек, озиқ-овқат маҳсулотлари ишлаб чиқариш ва экс-портини кўпайтириш борасида муҳим масалаларни ҳал қилишга киришилган. Жумладан, жаҳон бозоридаги талаблардан келиб чиққан ҳолда экс-портбоп қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини ишлаб чиқаришга асосий устувор вазифа сифатида қаралмоқда. Жойлардаги ҳолат таҳлил қилинганда, бугунги кунда мева-сабзавотчиликка ихтисослашган 55 тумандаги аҳвол кўнгилдагидек эмаслиги, боғдорчилик ва узумчиликдаги аҳволни тубдан яхшилаш мақсадида Қишлоқ хўжалиги вазирлиги ҳузурида Боғдорчилик ва иссиқхона хўжалигини ривожлантириш, Узумчилик ва виночиликни ривожлантириш агентликлари ташкил қилинди. Бу тизимдаги лойиҳаларни имтиёзли молиялаштириш учун ҳар икки агентликда махсус жамғарма ташкил қилинди. Бу эса тадбиркорлар ва фермерлар учун янги имкониятлар яратади.

Интенсив боғдорчиликда биринчи мартаба бир қатор имтиёзлар жорий қилинди. Жумладан, интенсив боғларда сув тежовчи технологияларни жорий қилиш бўйича 1 гектарга қилинган харажатнинг 6 миллион сўми давлат бюджетидан қопланади. Шунингдек, умумий майдони 35 гектардан кўп бўлган интенсив боғларга сув чиқариш мақсадидаги 120 миллион сўмгача бўлган харажатлар учун давлат томонидан субсидия ажратилади.

Бугунги кунда кўп тадбиркорларимизни тижорат кредити олишда кафиллик масаласи қийнаб келаётгани сир эмас. Эндиликда интенсив боғ барпо этиш учун олинган кредитнинг 50 фоизгача бўлган қисми Тадбиркорлик фаолиятини ривожлантиришни қўллаб-қувватлаш давлат жамғармаси томонидан кафиллик асосида берилиши белгиланмоқда. Шунингдек, замонавий логистика марказлари, иссиқхоналар ва музлаткичли омборхоналар куришга ҳам алоҳида эътибор қаратилади. Бугунги кунда юртимизда атиги 31 агрологистика маркази фаолият юритмоқда. Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини сақлайдиган 760 минг тонна сифимга эга 1500 та музлаткичли омборхона мавжуд. Улар жами етиштирилган мева-сабзавотларнинг 4,5-5 фоизини қамраб олади, холос.

2019 - 2021 йилларда Андижон, Бухоро, Жиззах, Самарқанд, Сурхон-дарё, Тошкент, Фарғона ва Хоразм вилоятларида халқаро молия институтлари маблағлари ҳисобидан 3 миллион тонна сифимга эга, шунингдек, Қорақалпоғистон Республикаси, вилоятлар ва Тошкент шаҳрида сифими 360 минг тонна бўлган жами 37 замонавий агрологистика марказлари ташкил этилади.

Президентимиз таъкидлаганидек: “Қишлоқ хўжалигидаги ислохотлар, ер майдонлари тўлиқ хусусий кластер ва кооперацияларга берилгани пахтачиликда ҳосилдорликни бир йилда ўртача 10 фоизга ошириш имконини яратди. Мева-сабзавотчилик, ғаллачилик ва чорвачиликда ҳам 500 га яқин кластер ва кооперациялар фаолияти йўлга қўйилди. Бунинг натижасида, пандемиянинг салбий таъсирига қарамасдан, 1 миллиард долларлик мева-сабзавот экспорт қилинди. Бу йил 91 минг гектар ер майдони қайтадан фойдаланишга

киритилди. 133 минг гектар ёки ўтган йилга нисбатан 2 баробар кўп майдонда сувни тежайдиган технологиялар жорий этилди.”¹

Хулоса ва таклифлар. Агрокластерларни тартибга солишда муам-молар мавжудлиги сезилмоқда. Қишлоқ хўжалигини жадал ривожлантириш, унинг иқтисодий самарадорлигини ошириш, қишлоқ аҳлининг тур-муш шароитини яхшилаш, манфаатдорлигини таъминлаш масалалари соҳада ишлаб чиқаришнинг замонавий усули - кластерлар тизими билан боғлиқ. Бироқ ўтган даврдаги тажриба кластерларни ҳуқуқий жиҳат-дан тартибга солиш борасида қатор муаммолар борлигини кўрсатмоқда.

Жумладан:

- агросаноат кластерининг ҳуқуқий мақоми белгиланмаган, яъни норматив-ҳуқуқий ҳужжатларда агросаноат кластерининг мақоми, унинг мезонлари ва тугатиш асослари мавжуд эмас;
- агросаноат кластерларини ташкил этиш юзасидан ягона ёндашув мавжуд эмас. Мева-сабзавот кластерлари фаолияти ташаббускор, маҳаллий давлат ҳокимияти органлари ва Қишлоқ хўжалиги вазирлиги ўртасида тузиладиган уч томонлама келишув асосида, шолчилик кластерлари ташаббускор ва маҳаллий давлат ҳокимияти органлар билан тузиладиган икки томонлама битим асосида йўлга қўйилади;
- агросаноат кластерлари ва давлат ўртасидаги муносабатлар тартиб-га солинмаган;
- фермер хўжаликларини агросаноат кластерларига мажбурий тартибда бириктирилиши амалиёти мавжуд;
- агросаноат кластерларига ер участкаларини ажратишда ягона ёнда-шув мавжуд эмас;
- агросаноат кластерларининг ер участкаларини олиб қўйиш ва фермерлар хўжаликлари билан шартномаларини бекор қилишда маъмурий аралашувлар мавжуд;
- агрокластерларнинг ривожланишига асосий туртки бўладиган қиш-лоқ хўжалиги кооперацияларини шакллантириш тизими мавжуд эмас;
- ўзаро ҳамкорлик муносабатларини ўрнатиш ва эркин бирлашишга руҳий (психологик) жиҳатдан тайёр эмаслик, хўжалик юритишда ўз-ўзини бошқариш кўникмаларининг етишмаслиги;
- кооперация тузилмаларини ташкил этишга агробизнеснинг ҳисса-дорлик корхоналари, хусусий тадбиркорлари ва воситачилари томонидан қарши таъсир ва рақобатнинг мавжудлиги таъсир кўрсатмоқда. Демак, инновацион иқтисодий имкониятларидан фойдаланган ҳолда иқтисодий самарадорликни оширишда қишлоқ хўжалиги агрокластерларининг аҳамиятини янада оширишимиз зарур.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2019 йил 29 июлдаги “Қишлоқ хўжалиги маҳсулотларини чуқур қайта ишлаш ва озиқ-овқат саноатини янада ривожлантириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида”ги қарори
2. Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Олий Мажлисга Мурожаатномаси, Халқ сўзи, 29.12.2020 йил

¹Мирзиёев Ш.М. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Олий Мажлисга Мурожаатномаси, Халқ сўзи, 29.12.2020 йил

3. Fayzieva Shirin Shodmonovna, Yuldashev Nuriddin Negmatovich. THE ROLE OF LIVESTOCK REFORM IN THE DEVELOPMENT OF THE COUNTRY'S ECONOMY. ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal. <https://saarj.com> ISSN: 2249-7137 Vol. 11, Issue 2, February 2021 Impact Factor: SJIF 2021 = 7.492
4. Ergashev R.Kh., Khamraeva S.N., Fayzieva Sh.Sh. Innovative development of agricultural infrastructure: problems and ways of its achievement // The phenomenon of market economy: from the origins to the present day. Partnership in the face of risk and uncertainty. - 2020 .-- S. 310-319.
5. Fayzieva Sh.Sh. Value of competitive business strategies and enterprise strategy.
6. Fayzieva Sh.Sh., Djalilovna N. M., Yuldasheva Sh. A. The main directions of reforms in the livestock sector in the development of the country's economy// TRANS Asian Journal of Marketing & Management Research (TAJMMR). – 2020. – Т. 9. – №. 4. – С. 67-71.
7. <http://www.lex.uz>. -Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси.
8. www.gov.uz.-Хукумат сайти.